

הרב מרדכי סיינה
הרב עזריאל לויתן

קבלת תרומות מגויים

שאלה

- א. תשובה
 - ב. תרומה מ'יהדות' לעומת תרומה מ'מלכות'
 - ג. צדקה מ'בן נח' לעומת 'עובד ע"ז'
 - ד. חילול ה'
 - ה. תרומה לבניית בית הכנסת- כקרבן או כצדקה
 - ו. "לא לכם ולנו לבנות בית לאל-הינו"
- סיכום

שאלה

גורמים במשרד הביטחון עומדים בקשר עם כמה תורמים חשובים מחו"ל המעוניינים לתרום לצבא. עם הזמן התברר שלא כל התורמים הם יהודים, אלא יש ביניהם כמה גויים אוהבי ישראל. הרבנות הצבאית נשאלה האם ניתן להשתמש בכספי התרומות שנאספו מגויים להקמת בתי כנסת או בסיוע לחיילים קשיי יום?

א. תשובה

נאמר בגמרא (בבא בתרא י.):

"צדקה תרומם גוי וחסד לאומים חטאת (משלי יד לד)... אמר להם רבן יוחנן בן זכאי: כשם שהחטאת מכפרת על ישראל, כך צדקה מכפרת על אומות העולם... איפרא הורמיז אימיה דשבור מלכא, שדרה ארבע מאה דינרי לקמיה דרבי אמי ולא קבלינהו; שדרינהו קמיה דרבא, קבלינהו משום שלום מלכות. שמע רבי אמי איקפד, אמר: לית ליה ביבש קצירה תשברנה נשים באות מאירות אותה (ישעיהו כזיא)?! ורבא? משום שלום מלכות. ורבי אמי נמי משום שלום מלכות? דאיבעי ליה למפלגינהו לעניי עובדי כוכבים. ורבא נמי לעניי עובדי כוכבים יהבינהו".

מבואר בדברי הגמרא שיש איסור לקחת צדקה מהגוי כיוון שהצדקה מרבה את זכויותיו ובכך מתעכבת גאולתן של ישראל שהרי כתיב "ביבש קצירה תשברנה" היינו שרק כשמתיבשין זכויותיהם של אומות העולם אזי מלכותן נשברת וקרנה של ישראל עולה. אע"פ כן רבא קיבל צדקה מאיפרא הורמיז משום שלום מלכות אך פירנס בהם עניי עכו"ם.

מצינו בגמרא (שם ח.) מקרה נוסף:

"איפרא הורמיז אימיה דשבור מלכא, שדרה ארנקה דדינרי לקמיה דרב יוסף, אמרה: ליהוי למצוה רבה. יתיב רב יוסף וקא מעיין בה, מאי מצוה רבה? א"ל אביי, מדתני רב שמואל בר יהודה: אין פוסקין צדקה על היתומים אפילו לפדיון שבויים, שמע מינה".

מבואר בגמרא שרב יוסף נטל מאיפרא הורמיז ארנקא דדינרי למצות פדיון שבויים, וקשה היאך עשה כן הרי מזכה בכך את איפרא הורמיז שהיתה גוייה? וכבר עמד על כך רש"י (שם יא. ד"ה 'דלא סיימוה קמיה') ותיריך:

"דלא סיימוה קמיה - דר' אמי דלעניי עובדי כוכבים חלקן רבא, והנך דאמרן לעיל (דף ח) דשדרה נמי איפרא הורמיז למצוה רבה משום שלום מלכות נמי קבלוהו ולא אפשר ליה לחלקן לעניי עובדי כוכבים דאסור לגנוב דעת הבריות ואפילו דעתו של עובד כוכבים, אבל במעות המתחלקות לעניים אין גניבת דעת דאינהו נמי ידעי שישראל גיילים לפרנס עניי עובדי כוכבים כדאמר' במס' גיטין (דף סא) מפרנסין עניי עובדי כוכבים עם עניי ישראל מפני דרכי שלום".

מבאר רש"י שיש לחלק בין מקום שיש בו גניבת דעת אם יתן את הצדקה לעכו"ם כגון במקרה שהכסף ניתן ל"מצווה רבה" (=פדיון שבויים) שאז חיישינן לגניבת דעת ולא חיישינן ל"ביבש קצירה תישברנה", לעומת מקרה בו אין גניבת דעת שאז חיישינן ל"ביבש קצירה תישברנה".

ב. תרומה מ'הדיוט' לעומת תרומה מ'מלכות'

כתב הרמב"ם (הלכות מלכים פרק י הלכה י):

"בן נח שרצה לעשות מצוה משאר מצות התורה כדי לקבל שכר, אין מונעין אותו לעשותה כהלכתה, ואם הביא עולה מקבלין ממנו, נתן צדקה מקבלין ממנו, ויראה לי שנותנין אותה לעניי ישראל, הואיל והוא ניזון מישראל ומצוה עליהם להחיותו, אבל העכו"ם שנתן צדקה מקבלין ממנו ונותנין אותה לעניי עכו"ם".

מקשה הכסף משנה (שם), היאך פסק הרמב"ם שמקבלין צדקה מעכו"ם הרי מפורש בגמרא (שם י). שרק משום 'שלום מלכות' קיבל רבא את הצדקה וחילקה לעניי עכו"ם אבל אלמלי שלום מלכות לא היה מקבלם כלל, וכדרכי אמי. ונשאר בצ"ע. עוד כתב הרמב"ם (הלכות מתנות עניים פרק ח הלכה ט):

"ומלך או שר מן העכו"ם ששלח ממון לישראל לצדקה אין מחזירין אותו לו משום שלום מלכות, אלא נוטלין ממנו וינתן לעניי עכו"ם בסתר כדי שלא ישמע המלך".

מדברי הרמב"ם בהלכה זו עולה, שמקבלין צדקה מהעכו"ם דווקא משום 'שלום מלכות'. ע"פ זה יש מהאחרונים¹ שכתבו ליישב קושיית הכסף משנה הנ"ל, שאכן דעת הרמב"ם כדבריו בהלכות מתנות עניים שמקבלין צדקה מהעכו"ם דווקא משום שלום מלכות, ומה שלא כתב כן בהדיא בהלכות מלכים, מפני שסמך דבריו על מה שפירש בהלכות מתנות עניים.

היאור החיים' הקדוש כתב (בספרו 'ראשון לציון' דף קז סעיף ב) בעניין צדקה מעכו"ם דחיישינן ל"ביבש קצירה תישברנה", היינו דוקא לעניין צדקה שנותנים המלך והשרים שהיא מכריעה את זכותם להמשך מלכותם, אבל צדקה שעושה גוי הדיוט אינה מעלה או מורידה לזכויותיהם של אומות העולם להמשך מלכותם.

ע"פ זה ניתן ליישב את הרמב"ם ולומר, שמה כתב בהלכות מלכים שנוטלין צדקה מהגוי אף דליכא חשש שלום מלכות, מדובר בגוי הדיוט. אבל מה שכתב בהלכות מתנות עניים

¹ לחם משנה ומשנה למלך על הרמב"ם (הלכות מלכים שם).

ששרי לקבל צדקה משום שלום מלכות, מדובר כשהמלכות נותנת, ולכן נוקט הרמב"ם "ומלך או שר מן העכו"ם".²

יוצא א"כ שאם גוי הדיוט מנדב צדקה, יהיה מותר לקבל ממנו כיוון דליכא "ביבוש קצירה תישברנה".

כתבו התוס' (שם ח. ד"ה 'יתיב') וז"ל:

"והא דקבל מההוא טייעא דנדב שרגא לבי כנישתא בפ"ק דערכין (ו): ושם ד"ה 'עד') אע"ג דהתם לא היה שלום מלכות, התם טעמא משום דהו כמו קרבן, ואמרינן (נזיר סב.) "איש איש" לרבות נכרים שנודרים נדרים ונדבות כישראל.

התוספות מסבירים שקבלו צדקה מ"ההוא טייעא" (גוי הדיוט) אע"פ שלא היה בזה שלום מלכות, כיוון שמדובר שהגוי נדב שרגא, והוי כקרבן שמקבלים מהגוי.

ולכאורה היה ניתן לתרץ בפשטות שיש לחלק בין צדקה מגוי הדיוט שמקבלין ממנו לבין צדקה ממלכות שאין מקבלין מהם, וכך כתב מרן הראי"ה (שו"ת 'דעת כהן' סימן קלב) והסיק דעל כרחק לא סברו התוספות חילוק זה, וכן משמע מכל הפוסקים שלא נחתו לחילוק הנ"ל.

ג. צדקה מ'בן נח' לעומת 'עובד ע"ז'

בשו"ת 'זרע אמת' (חלק יו"ד סימן קיב) כתב לחלק בין גוי עובד ע"ז לשאינו עובד ע"ז, שכל טעם האיסור ליטול צדקה מהעכו"ם משום "ביבוש קצירה תישברנה" הוא רק בעובדי ע"ז, אבל המלכים והשרים שאנו חוסים בצילם אינם בגדר עובדי ע"ז, ולא שייך בהו הטעם של "ביבוש קצירה תישברנה". אע"פ שהם משתפים שם שמים בדבר אחר, מ"מ אין בן נח מוזהר על ה'שיתוף', ולכן שרי ליטול צדקה מהם.

אמנם ישנם אחרונים³ שחלקו ע"כ וסוברים שאף בן נח מוזהר על השיתוף ונחשבים כעובדי ע"ז.

ד. חילול ה'

נאמר בגמרא (סנהדרין כו:):

"אמר רב נחמן אוכלי דבר אחר פסולין לעדות, הני מילי בפרהסיא אבל בצינעא לא, ובפרהסיא נמי לא אמרן אלא דאפשר ליה לאיתזוני בצינעא וקא מבזי נפשיה בפרהסיא אבל לא אפשר ליה חיותיה הוא".

ומפרש"י:

"מקבלי צדקה מן הנכרים דהוי חילול השם מחמת ממון והוי ליה כרשע דחמס".

(החילול ה' הוא במה שיאמרו הגויים שאין אומה זו מפרנסת את ענייה).

וכך פסק השו"ע (יו"ד סימן רנד סעיף א):

"אסור לישראל ליטול צדקה מן העובדי כוכבים בפרהסיא. ואם אינו יכול לחיות בצדקה של ישראל, ואינו יכול ליטלה מעובדי כוכבים בצינעא, הרי זה מותר".

² כך העלה בשו"ת יביע אומר או"ח חלק ז סימן כב אות ג ליישב בדעת הרמב"ם.

³ 'נודע ביהודה' מהדורה תנינא יו"ד סימן לח.

מבואר שבקבלת צדקה מהעכו"ם יש חילול ה', זאת ללא קשר לטעם של "ביבוש קצירה תישברנה"⁴.

ואולי יש מקום לחלק בין מקום שהישראל מבקש צדקה מהעכו"ם שאז אין לך חילול ה' גדול מזה, לבין מקום שהעכו"ם עצמו מציע תרומה, שאין בזה ביזוי ושרי. כך מובא בשו"ת 'ביע אומרי' (או"ח חלק ז סימן כב אות ב), על דברי הרמב"ם (הלכות רוצח פרק יב הלכה טו) שכתב:

"ואסור להשיא עצה טובה לגוי או לעבד רשע, ואפילו להשיאו עצה שיעשה דבר מצוה והוא עומד ברשעו אסור, ולא נתנסה דניאל אלא על שהשיא עצה לנבוכדנצר ליתן צדקה שנאמר להן מלכא מלכי ישפר עלך".

כתב היביע אומרי' לחלק בענין קבלת צדקה ממומר בין "השיאו עצה" שאז יהיה אסור, לבין נדב מעצמו שיהיה מותר.

ונראה להסביר שכאשר הגוי נודב צדקה מעצמו אזי אין בזה חילול ה' במובן שיאמרו אומות העולם "ראו אומה זו שאינה מפרנסת את ענייה ונוקקת לנו", כיוון שלא ביקשנו זאת מידם אלא הם שנתנו הצדקה מרצונם הטוב. אבל כאשר הישראל מבקש מהעכו"ם צדקה יש בזה חילול ה'.

אך מ"מ כל זה לענין חילול ה', אבל מצד "ביבוש קצירה תישברנה" יהיה אסור לקבל צדקה מעכו"ם אף ללא חילול ה', כיוון שמרבה זכויותיהם, וכדמוכח מהמקרה של איפרא הורמיו.

ה. תרומה לבניית בית הכנסת - קרבן או כצדקה

נאמר בגמרא (נדרים סב.):

"איש איש - לרבות את העובדי כוכבים שהן נודרים נדרים ונדבות כישראל".

מבואר בגמרא שמקבלין נדרים ונדבות (קרבנות) מהעכו"ם, וזאת בניגוד לצדקה שאין מקבלין מהם כמבואר לעיל, משום "ביבוש קצירה תישברנה". כתב הרמ"א (יו"ד סימן רנד סעיף ב):

"...וכל זה דוקא כשנותנין מעות לצדקה, אבל אם מנדבין דבר לבית הכנסת, מקבלים מהם (בית יוסף בשם התוספות סימן רנט בשם מ"כ, והוא בדינים והלכות מהרי"ו סימן סז, וכן הוא בהג"ה בא"ח סימן קנד סעיף יא)".

הרמ"א מחלק בין צדקה שאסור לקבל מהעכו"ם ל"דבר" שהעכו"ם מנדבים לבית הכנסת שיותר לקבל מהם. בטעם הדבר כותב הש"ך (שם):

"והטעם משום דהוי כמו קרבן שמקבלין קרבנות מן העובדי כוכבים. וההגהות אשרי (פ"ק דב"ב י:) כתבו טעם בדבר מפני שהצדקה מכפרת, על כן אין מקבלין מהן אבל נדרים ונדבות אין באין לכפר".

יוצא א"כ שידברי אשר יוגדר כקרבן ניתן לקבל מעכו"ם, אך אם יוגדר כ'צדקה' לא נקבל ממנו (אלא משום 'שלום מלכות' וכיו"ב).

⁴ כך מבאר היציץ אליעזר' חלק טו סימן לג

כמו"כ נראה בפשטות שדין צדקה שייך אך ורק בסיוע לעניים, ואינו שייך בסיוע של העכו"ם בבניית בית הכנסת, ולכן לא שייך בזה "ביבוש קצירה תישברנה". אלא יש לדון האם סיוע לבניית בית הכנסת חשיב קרבן ונקבלו מהעכו"ם, או לא.

ו. "לא לכם ולנו לבנות בית לא-להינו"

כתיב (עזרא ד ג) :

"ויאמר להם זרבבל וישוע ושאר ראשי האבות לישראל, לא לכם ולנו לבנות בית לאלקינו, כי אנחנו יחד נבנה לה' אלקי ישראל כאשר צונו המלך כורש מלך פרס".

(מדובר בגויים מיהודה שהציעו את עזרתם בבניית ביהמ"ק ונידחו ע"י זרבבל בטענה של "לא לכם ולנו לבנות בית לאלקינו").

היינו, שאין לשתף עכו"ם בבניה וסיוע לבניית בית המקדש.

פסק הרמב"ם (הלכות שקלים פרק ד הלכה ח) :

"כבש היו בונין מהר הבית להר המשחה שעליו מוציאין פרה אדומה, וכן היו עושין כבש שמוציאין עליו שעיר המשתלח, ושניהם נעשין משירי הלשכה, וכן מזבח העולה וההיכל והעזרות נעשין משירי הלשכה, אמת המים שבירושלם וחומת ירושלם וכל מגדלותיה וכל צרכי העיר באין משירי הלשכה, וגוי שהתנדב מעות לדברים האלו או שהתנדב לעשות עמהם בחנם אין מקבלין ממנו ואפילו גר תושב, שנאמר: לא לכם ולנו לבנות בית לאלהינו, ונאמר: ולכם אין חלק וצדקה וזכרון בירושלם".

עולה מדברי הרמב"ם שאין לקבל כסף למימון בניית בית המקדש.

על פי זה כתב בספר 'שבילי דוד' (יו"ד סימן רנד ס"ק א) שה"ה שאין לקבל כסף מעכו"ם לבנין בית הכנסת. ובדברי הרמ"א שכתב: "אבל אם מנדבין דבר לבית הכנסת, מקבלים מהם" ביאר השבילי דוד, שמדובר דווקא ב"דבר" שהתקבל מהעכו"ם (שאו דינו כקרבן שמקבלים מעכו"ם) אבל סיוע של העכו"ם לבניין בית הכנסת, אין מקבלין מהם. דבריו הובאו ב'שדי חמד' ('אסיפת דינים' מערכת 'בית הכנסת' אות מט) וכך פסק להלכה ביכף החיים' (סימן קנד אות פו).

בשו"ת 'ביע אומרי' (חלק ז סימן כב אות ו) תמה על דברי השבילי דוד' הנ"ל שהרי הרמב"ם (הלכות מתנות עניים פרק ח הלכה ח) כתב:

"עכו"ם שהתנדב לבדק הבית אין מקבלין ממנו לכתחלה, ואם לקחו ממנו אין מחזירין לו, היה הדבר מסויים כגון קורה או אבן מחזירין לו כדי שלא יהא להן דבר מסויים במקדש שנאמר לא לכם ולנו וגו', **אבל לבית הכנסת מקבלין מהן לכתחלה**, והוא שיאמר כדעת ישראל הפרשתי, ואם לא אמר טעון גניזה שמא לבו לשמים, ואין מקבלים מהם לחומת ירושלם ולא לאמת המים שבה שנאמר ולכם אין חלק וזכרון בירושלם".

משמע להדיא שאפילו דבר 'מסויים' שנדב העכו"ם, מותר לקבלו לצורך בית הכנסת (משא"כ לבית המקדש), א"כ ה"ה שמותר לקבל סיוע מהגוי לצורך בית הכנסת.

אחרונים נוספים⁵ פסקו להתיר קבלת סיוע מהעכו"ם לבנין בית הכנסת, ואף התירו לבקש זאת מהם.

סיכום

יש להבדיל בין תרומה הניתנת לשם סיוע הומניטרי הניתן לחייל הזקוק לכך, לבין תרומה הניתנת כסיוע לבנית בית כנסת.

תרומה הומניטרית מכונה 'צדקה'. צדקה זו הניתנת ע"י העכו"ם יש בה משום "ביבוש קצירה תישברנה" היינו ריבוי זכות העכו"ם, זכות זו מאריכה את מלכותם ומעכבת גאולתן של ישראל, ולכן יש להימנע מקבלת צדקה באופן זה.

אלא שגם בזה ישנן דעות הסוברות שבמצבים מסוימים אין בקבלת הצדקה מהעכו"ם ריבוי זכויות לעכו"ם ולא שייך בזה "ביבוש קצירה תישברנה". כגון:

א. כאשר הצדקה מגיעה מגורם פרטי ולא מגורם ממלכתי שאז לא שייך "ביבוש קצירה תישברנה", ושרי לקבל מהם.

ב. יש שכתבו שכאשר הגוי אינו עובד עבודה זרה (בן נח), שרי לקבל ממנו צדקה.

לכן נראה למעשה להכריע, שאין לבקש באופן יזום צדקה מהעכו"ם, אבל אם העכו"ם נותן מעצמו בזה יש מקום להקל, וכל זה מגורם פרטי, אבל כאשר הצדקה ניתנת ע"י גורם ממלכתי (ממשלתי) יש להימנע מלקבלה בכל גווני.

בעניין תרומה הניתנת כסיוע לבנית בית כנסת, רבו הדעות להקל בדבר, גם כאשר התרומות מתקבלות באופן יזום ('שנור'). לכן נראה שודאי יש להקל במצב בו העכו"ם מסייע מעצמו, אך ראוי להימנע מלבקש זאת ממנו.

⁵ שו"ת 'אבני צדק' סימן יד, שו"ת 'יתשורת שי' חלק א סימן טו, שו"ת 'קול אריה' סימן טו.